

Ключові слова: експліцитне оцінне висловлення, варіативність тонального діапазону, емоційність, ключова інтонаційна група оцінного висловлення.

The article deals with the auditory analysis of the pitch range of the explicit male and female evaluative utterances in the English dialogical discourse. According to the results of the auditory analysis, the realization of the positive evaluative utterances on the mid and widened pitch ranges points to their certain degrees of emotionality. The negative evaluation of male utterances is increased due to the degrees of narrowing of pitch ranges.

Key words: explicit evaluative utterance, pitch range variability, emotionality, key intonation group of evaluative utterance.

Ганна Чеснокова
(Київ)

ТЕОРІЯ ПОЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЧИТАЧА: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД ТЕОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Поетичні тексти численних авторів різних спох і літературних напрямів зазнавали неодноразового мовознавчого дослідження під різними кутами зору. Увагу привертали різноманітні аспекти вивчення: поетика окремого автора [2], когнітивне підґрунтя [1] та образність поетичного тексту [9, 3], структурні властивості ритму поетичного твору [14], концептуальні й методологічні засади поетичного перекладу [6], кількісний аналіз складових оригінального та перекладеного тексту [13] тощо. Наразі добре розвинутою та науково обґрунтованою в Україні є когнітивна поетика [4], утім, із усією повагою до цієї галузі знань, мусимо стверджувати, що й вона є певною мірою редукціоністською, адже не дає повного розуміння процесів і механізмів реакції читача на поетичний текст, зокрема у разі, коли автор твору та його реципієнт належать до різних мовних і культурних спільнот.

Тим важливим науковим здобутком, що надав можливість розкрити особливості відголосу читача на тексти, поетичні зокрема, різних авторів та запропонував методику розвинення „чутливості” реципієнта до художнього тексту стала саме теорія лінгвістичної компетенції С. Зінгер [15]. Окрім власне мовознавчих засад, наукове підґрунтя цієї теорії закладено й у численних попередніх розвідках у галузі психології сприйняття, естетики, педагогіки тощо [10-12], які авторка творчо переосмислила й розвинула у лінгвістичному спрямуванні із широким використанням емпіричних методів дослідження.

Педагогічна діяльність авторки теорії С. Зінгер у 1975-1988 роках, а також відвідування нею Літньої школи Британської ради у Ланкастерському університеті 1981 року і власне курс відомого науковця М. Шорта змусили дослідницю замислитися над тим, наскільки успішним є викладання літератури в сучасних університетах і наскільки ґрунтовними й довготривалими залишаються набуті студентами знання. „Скільки [студентів] стають учителями літератури, критиками чи письменниками? Звичайно, ринок справляє тиск, що впливає на їхній вибір, утім питання залишається відкритим: скільки студентів починають любити читати художню літературу, і скільки з них зможуть після закінчення університету інтерпретувати художні тексти?” [16, с. 5]

Висновок С. Зінгер був досить невтішним: студентам подобалося творчо працювати із художніми текстами, поетичними зокрема, вони набували навичок глибинного, втім подекуди механістичного розуміння текстових структур, але здебільшого залишалися пасивними їх спостерігачам, що не розвивали у достатній мірі навичок автономного володіння отриманими знаннями. Як наслідок, авторка виказала припущення про можливість розбудови наукової теорії та методології, які б дозволили

зробити знання ґрунтовнішими та довготривалішими через перспективу навчити читача „відчувати” текст та пояснювати власні відчуття із лінгвістичної точки зору.

С. Зінгер справедливо вважає, що для досягнення високого рівня лінгвістичної компетенції у художньому тексті однієї лише інтуїції недостатньо, адже патерни або структури, що їх свідомо або ж підсвідомо використовують чи утворюють автори текстів, справляють певний вплив на читача, а свого роду „гра” із цими патернами не лише розважає учасників, але й підсилює сприйняття, яке згодом виходить на рівень формування лінгвістичної компетенції у художньому тексті [15]. Усвідомлення побудови та набуття компетенції у патернах пізніше призводить до свідомої інтерпретації тексту, де лінгвістичний аналіз є лише початковим етапом, а до уваги мають братися різні контексти: соціальний, індивідуальний тощо. Компетентний читач відрізняється від некомпетентного тим, що він є може розуміти, як саме утворюються лінгвістичні схеми, та встановлювати нові зв'язки вже поза межами тексту, із яким він наразі працює. Компетентний читач сам продукує нові знання, глибоко проникає у художній текст та оцінює релевантність його структур.

Стилістичні структури, за С. Зінгер, матеріалізуються лише тоді, коли читач підпадає під вплив мовних структур [16, с. 6]. Такі структури не фіксовані, а різні читачі відчують та усвідомлюють їх по-різному, отже згодом демонструють різний рівень лінгвістичної компетенції у художньому тексті.

Власне дисертація С. Зінгер, яка й узагальнює проведене багаторічне дослідження, присвячена вивченню самого процесу глибинного проникнення читача у художній текст. Її теорія детально розроблена і є підґрунтям програми практично апробованої протягом більш ніж десяти років викладання в різних університетах. З метою уникнення можливого упередженого ставлення авторки до текстів певного історичного періоду чи жанру, С. Зінгер навмисно залучає до дослідження широку парадигму матеріалу, коли важливим є не сам текст, а шляхи досягнення „чуттєвості” читачів до нього та власне реакція читача (*reader response*) [15, с. 2].

Практична частина дослідження проводилася С. Зінгер 1994 року, коли авторка визначилася у методології та практичних цілях і розробила термінологічний апарат розвідки. Процедура „вичленення” компонентів лінгвістичної компетенції включала низку послідовних етапів: заповнення респондентами анкет, проведення діагностичних тестів до та після опанування структурою тощо. Як наслідок, авторка отримала багатий практичний матеріал дослідження та описала основні патерни, яких, на її думку, мають бути свідомий компетентні читачі художнього тексту [16, с. 9].

За С. Зінгер, основними складовими лінгвістичної компетенції у художньому тексті є усвідомлення таких складових, як персоніфікація, іконічність, вибір точки зору, порівняння, невідповідність регістру, модальність, лексичний повтор та вибір одиниць, неологізм і контраст часу [16, с. 9]. На сприйняття тексту вплив справляють певні чинники, або, за С. Зінгер, принципи: експозиція тексту, місце (де саме читач знайомиться із текстом), тривалість (як довго читач має доступ до тексту), інтенсивність (як саме він читає текст: побіжно, вдумливо, інтенсивно чи екстенсивно), тип читання (у групі чи індивідуально, вголос чи про себе). До уваги беруться й утворення перехресних зв'язків, проєктування власних відчуттів (чи має читач певні очікування перед тим, як звернутися до тексту?), умовиводи (чи може читач робити висновки за текстом?) та інтенціональність (чи усвідомлює читач причину написання тексту?).

Згідно з теорією С. Зінгер, лінгвістичну компетенцію у художньому тексті можна, не зважаючи на певну удавану абстрактність цього поняття, категоризувати та вимірювати, що й, власне, передбачається емпіричними методами дослідження. Експерименти, що їх проводила авторка та її учні й послідовники, довели, що така компетенція може бути розвинутою на певних, визначених та описаних С. Зінгер, рівнях. Ці рівні вирізняються від відсутності компетенції (*absence of awareness, AA*) до сигналів компетенції (*signals of awareness, SA*) та присутності компетенції (*presence of awareness, PA*).

У випадку відсутності лінгвістичної компетенції у художньому тексті більшість аналізу матеріалу надається викладачем, а власне студенти / читачі можуть запропонований текст лише описати.

На рівні сигналів компетенції читачі надають епізодичну оцінку тексту, наприклад: „Цей вираз є дуже цікавим. Трансформація простого слова у вірш містить багато змісту. Цікавим є й залучення графіки у вірші” (студент 7, звіт 6). Оцінювання тексту читачем на цьому рівні залишається здебільшого рефлексивним: “Схоже, що вона нібито увімкнула світло у моєму мозку, і я зміг зрозуміти, наскільки фантастичною є література” (студент 10, звіт 1).

На вищому ж рівні – рівні присутності лінгвістичної компетенції у художньому тексті – читачі перетворюються із спостерігачів на формуляторів концептів. Вони розповсюджують власні знання на нові сфери дії, а присутніми є всі елементи компетенції.

Компетентні читачі у змозі встановлювати внутрішні й зовнішні кореляції. Прикладом першої може слугувати звіт студента, який зазначає таке: “Вона читала поезії для того, щоб допомогти нам зрозуміти, як цей вірш побудовано. Читання цих віршів покращувало нашу креативність¹” (студент 2, звіт 10). Установлення зовнішніх кореляцій можна проілюструвати таким прикладом: “Обидва пояснення відкрили мій розум до такої міри, що сьогодні я читав книгу й несвідомо почав перевіряти, скільки голосів я чую у тексті” (студент 10, звіт 9). До того ж компетентний читач, за С. Зінгер, може робити власні узагальнення, як от: “Неологізм – це те, що носії різних мов часто роблять. Чому ми це робимо? Просто тому, що мови не містять слів і виразів, які у змозі висловити те, що знаходиться у нас у голові” (студент 10, звіт 7).

Є всі підстави вважати, що теорія С. Зінгер значною мірою універсальна, отже, може бути розвинена до рівня використання у порівняльному аналізі чуттєвості читачів різних країн до текстів, які написані авторами інших мовних спільнот. У застосуванні до зіставного аналізу цілком можливим видається обґрунтування нової теорії – теорії поетичної компетенції читача як логічного розвинення та розбудови теорії лінгвістичної компетенції у художньому тексті у застосуванні до поетичного тексту на рівні декількох мов та як своєрідне підґрунтя аналізу поетичного тексту й методики виявлення реакції читача на поетичний текст. Використання такої теорії у зіставному дослідженні є, на нашу думку, прийнятним і перспективним, адже воно надасть змогу дослідити схожості й відмінності компетенції читача на рівні двох або більше мов і ширше – культур. До того ж це уможливить широке залучення емпіричних методів дослідження тексту, методик перевірки й валідації отриманих даних, адже традиційним у вітчизняному мовознавстві залишається герменевтичний підхід до інтерпретації тексту індивідуальним читачем, який більше фокусується на теорії, аніж на досягненні практичних результатів.

Матеріалом нашого дослідження є поетичні тексти американського романтизму. Робиться спроба дослідити, як реагують на них читачі, що є носіями не англійської, а інших мов – на початковому етапі української та португальської. Окрім суто персонального уподобання, вибір матеріалу обумовлений власне „якістю” цих текстів, адже „[н]изка європейських держав має великий історичний досвід і традиції церемоніальної вишуканості й витонченості, що супроводжують їхні офіційні акти. У Сполучених Штатах, однак, такого минулого немає. Історія країни, судячи за справами та поведінкою її державних діячів, є взірцем виключної простоти” [5, с. 152-153]. Те ж саме стосується й американської літератури, романтичних поетичних текстів зокрема. Прості за формою, вони вражають виключно глибоким змістом, що виходить далеко за межі традиційного романтичного тексту із його звичним фокусом на темах природи, кохання тощо.

¹Всі цитати із анкет студентів є оригінальними. Стилїстика та виклад матеріалу залишаються авторськими.

Поетична компетенція читача не є простим екстрапольованням теорії С. Зінгер на поетичний текст. Вона є набагато складнішим утворенням, що включає у себе як власне мовні (усвідомлення певних патернів, семантичних властивостей тексту, просодії, точки зору автора тощо), так і позамовні складові (наприклад, соціокультурний компонент, усвідомлення поетичного коду автора).

Отже, теорія поетичної компетенції надає усі можливості до вивчення дихотомії „текст – читач”, коли необхідними стадіями у з’ясуванні реакції читача на текст американського романтизму є стимуляція його до аналізу мовних особистостей тексту, що ведеться із урахуванням особистісної та соціальної індивідуальності читача, а також наголошення на тому, що вибір стилістичних форм автором не хаотичний, а натомість, підпадає під певну систему. Розуміння же читачем стилістичної конструкції лише підсилює сприйняття, коли читач може перейти від підсвідомого до системного.

Для отримання практичних результатів доцільним є проведення низки експериментів, із урахуванням контексту [7, 8], адже саме контекст сприяє побудуванню логічної та обґрунтованої інтерпретації, коли читачі „відчувають” текст, а потім обґрунтовують власні враження із лінгвістичної перспективи. До уваги братимуться місце проведення експерименту, його тривалість, інтенсивність сприйняття тощо.

Результати обробки даних повинні продемонструвати, чи у змозі читачі поетичного тексту американського романтизму бачити та „відчувати” найбільш важливі структури у творах, встановлювати внутрішні та зовнішні кореляції та підніматися на рівень узагальнення власного досвіду та знань. Важливим стане і з’ясування реакції читача на запропонований текст в оригіналі та іншомовному перекладі. Проведення експерименту надасть змогу виокремити компоненти поетичної компетенції читача у її схожості й розбіжності із лінгвістичною компетенцією читача у художньому тексті.

Перспективами подальшої розробки теорії лінгвістичної компетенції у художньому тексті й теорії поетичної компетенції читача можуть стати, перш за все, міжкультурні дослідження, у яких порівнюватиметься ступінь компетентності читача у залежності від його культурної та власне мовної приналежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева С.А. Поэтическое слово в когнитивном аспекте (на материале английских поэтических произведений викторианского периода): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М.: МГЛУ, 1999. – 23 с.
2. Безребра Н. Ю. Лінгвістичний та семантико-когнітивний аспекти поезики Е.Дікінсон: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2007. – 197 с.
3. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 476 с.
4. Воробйова О.П. Когнітивна поезика в Україні: напрями досліджень // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 24-25 листопада 2004 року. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 37-38.
5. Вуд Д., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол. Принципы, процедура и практика: Пер. с англ. Ю.П. Клюкина, В.В. Пастоева, Г.И. Фомина. – М.: Прогресс, 1974. – 446 с.
6. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004. – 522 с.
7. Durant A., Fabb N. Literary Studies in Action. – London: Routledge, 1990. – 224 p.
8. Fowler R. Literature as Social Discourse. The Practice of Linguistic Criticism. – London: Batsford Academic and Educational Ltd, 1981. – 215 p.
9. Freeman M.H. Poetry and the Scope of Metaphor: Towards a Cognitive Theory of Literature // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 253-283.
10. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. – New York: Seabury Press, 1974.
11. Lee V. Music and Its Lovers. – London: George Allen & Unwin Ltd, 1932. – 589 p.
12. Rosenblatt L.M. Literature as Exploration. – N.Y.: The Modern Language Association, 1995. – 321 p.
13. Tarvi L. Comparative Translation Assessment: Quantifying Quality. – Helsinki: Yliopistopaino, 2004. – 270 p.

14. Tsur R. Poetic Rhythm. Structure and Performance: An Empirical Study in Cognitive Poetics. – Berne: Lang // http://www.tau.ac.il/~tsurxy/Rhythm_Book_mp/Book_folder/TitlePage.html
15. Zyngier S. At the Crossroads of Language and Literature: Literary Awareness, Stylistics, and the Teaching of EFLit. – Ph.D. thesis. – Birmingham: University of Birmingham, 1994. – 626 p.
16. Zyngier S. Developing Awareness in Literature. – Rio de Janeiro: Faculdade de Letras/UFRJ, 2002. – 102 p.

АНОТАЦІЯ

У статті надається огляд наукового розвитку теорії лінгвістичної компетенції у художньому тексті як конгломерату досягнень мовознавства, літературознавства та естетики, а також її подальшої розбудови у теорію поетичної компетенції читача.

Ключові слова: лінгвістична компетенція у художньому тексті, поетична компетенція, чуттєвість, реакція читача.

The article presents an analysis of evolution of the Literary Awareness theory as a conglomerate of achievements of linguistics, literary studies and aesthetics as well as its further development into the Poetic Awareness theory.

Key words: Literary Awareness, Poetic Awareness, sensitivity, reader response.

Валентина Щербатюк
(Вінниця)

ОБСЯГ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Осмилення проблеми взаємозв'язку мови і мислення активізувалось у сучасному мовознавстві. У центрі уваги мовознавців, які досліджують взаємодію цих двох феноменів, властивих винятково людині як істоті розумній, перебуває процес відтворення думок індивіда чи народу в цілому за допомогою мовних знакових систем.

Оскільки мова – це субстанція, формування якої тривало багато тисячоліть, а вдосконалення триватиме вічно, то, зрозуміло, що саме в цій скарбниці зберігається минуле і сучасне всього людства та кожної окремої етнічної спільноти, і, відповідно, накреслюються певні орієнтири на майбутнє. Історія як синтез часових просторів не може розглядатися окремо від духу народу, його життєдіяльності, ознак ментальності, тому можемо говорити про своєрідну, створену однією етнічною спільнотою, картину світу, яка охоплює певну сукупність інформації, і, зрозуміло, ті одиниці, через які здійснюється експлікація знань про навколишній світ, а саме, концепти.

Питання визначення концепту цікавить багатьох лінгвістів. Тому з'явилось чимало наукових розвідок, у яких зроблено спробу висвітлити сутність концепту і його структуру. Серед мовознавців, які досліджують концепт і концептуальну картину світу, широко відомі своїми напрацюваннями О.Кубрякова, О.Селіванова, Н.Арутюнова, Л.Лисиченко, В.Іващенко, О.Кузьміна, О.Цапок, І.Дишлик та інші.

Метою нашої публікації є осмилення лінгвістичного статусу концепту в сучасному мовознавстві. Методологічним орієнтиром нам слугуватимуть праці провідних східнослов'янських дослідників у галузі когнітивної лінгвістики, проаналізувавши які, ми зможемо зробити короткий огляд висвітлення проблеми концепту в сучасній мовознавчій літературі.

Походження терміна *концепт* має глибоке коріння. Поняття *концепт* знаходимо ще в творах античних мислителів, зокрема в працях Арістотеля, що зосередив свою увагу на існуванні різних категорій, які можна було підвести під одне поняття. Відомий філософ середньовіччя Г.Абеляр дотримувався думки, що концепт – це сукупність понять, зв'язок між якими забезпечує виникнення єдиної точки зору на певний предмет [8, с.100].